

батьки

"Головні обдарування - від батьків моїх", - наголошував Григорій Сковорода.

Слово "**батьки**" означає: батько і мати своїх дітей; предки. Діалектні назви *родичі, родітєлі* "більш делікатні", вони не виділяють окремо як батька, так і матір. Ці назви, можливо, запозичені із старослов'янської мови і вказують на спільну турботу про продовження свого роду.

У значенні *батьки* уживають також складні слова *батько–мати, отець–мати, батько-ненька, отець–ненька*. Ці слова пишуть через дефіс, бо вони позначають близькі за змістом поняття, символізують родину, домашнє вогнище (*Не послухаєш батька-матері, то навчить тебе лиха година*), є невід'ємними компонентами весільного вербального коду (*Батько-мати просили і я прошу: "Приходьте на весілля!"*).

Про батька у народі говорять: "Хоч батько і скупий на слово, але воно є законом".

В «Історичному словнику української мови» за редакцією Євгена Тимченка до слова «*бáтько*» наведені два значення:

основне - чоловік стосовно своїх дітей;

інше (духовний отець, пан-отець) утворилося шляхом розширення семантики першого.

З часом до основного значення слова додалися і такі:

- перен. основоположник якого-небудь учення, якої-небудь галузі науки, мистецтва і т. ін.;

- шанобливе називання козацької старшини, отаманів тощо...

Цікаве походження слова «батько».

Назву *батько* мовознавці виводять від праслов'янського **bata, batja**, що означає "правдивість" і утворене за допомогою суфікса зменшеності –

к– . Це слово спочатку вживали для назви старшого брата, котрий часто був для молодшого замість батька або дядька по матері (порівняймо болгарське **бате** (старший брат) і чеське **bater** (брат матері) з давньоруським **бате** ("рідний батько").

Очевидно, переусвідомлення цього слова мало йти в такій послідовності: **старший брат - дядько по матері - рідний батько**.

Найменування *батько* має синоніми: *тато, батя, отець, неньо, панотець, батюшка* (священник), *папа*:

З індоєвропейських термінів-назв батька ***pater** і ***atta** праслов'янська мова успадкувала останнє - **тато**, спочатку вживане лише в дитячому мовленні, а в кінці шістнадцятого - на початку сімнадцятого століття - і в мові ділових пам'яток. Крім української, слово вживане в польській, чеській, сербо-хорватській мовах.

Від терміна ***atta** походить суфіксальний утвір **отсьь**, збережений в усіх слов'янських мовах. Щоправда, з плином часу семантика даної лексеми в **білоруській, українській, болгарській** мовах поступово змінювалася: від первісного значення "батько" до переносного - "особа духовного стану", а у множині - **тлумачі християнського вчення, отці; у християнській релігії перша особа святої трійці, Бог отець; епітет до слова Папа римський, отець**. У сучасній мові іменник «отець», доводить мовознавець А. Бурячок, вже належить до діалектного рівня.

Іменник «*pápa*», який активно використовують у говорах південно-східного наріччя української мови через посередництво російської мови, є поширеним побутовим росіянізмом.

У словнику української мови за редакцією Бориса Грінченка знаходимо інші тлумачення: римській первосвященникъ; дитячий хліб.

До слова «бáтько» близьке «бáтюшка», це слово сьогодні починає знову вживатися як звертання до релігійної особи.

А як правильно сказати: допоміг *батькові* чи *батьку* косити сіно?

Однією з морфологічних особливостей сучасної української літературної мови є наявність у іменників чоловічого роду другої відміни варіантних закінчень давального відмінка однини: *-ові* (*-еві*, *-єві*) та *-у* (*-ю*).

Коли в давальному відмінку стоїть одне слово, вживаймо форми з *-ові* (*-еві*, *-єві*): написати листа *братові*, зателефонував *товаришеві*, допоміг *батькові* косити сіно.

Якщо в давальному відмінку є два слова, то одне з них уживаємо з *-ові* (*-еві*, *-єві*), друге з *-у* (*-ю*): Михайлові Івановичу, Василеві Григоровичу, Іванові Біласу, Олександрові Ємцю. Тобто перевагу слід віддавати закінченню *-ові* (*-еві*, *-єві*).

Від назви *батько* (*батьо*) утворюють зменшено-пестливі слова *батечко*, *батенько*, *батонько*, *батуньо*, *батусьо*, *матіночко*, а ще

батьківщина - "майнова спадщина по батькові", спадщина від батьків;

-батьківщина – країна стосовно до людей, які народилися в ній і є її громадянами; вітчизна;

-батькувати – лаяти, сварити, образливо згадуючи при цьому батька:

- *батьків* – який належить батькові (батькові ордени);

- *батьківський* – належний батькові і матері (батьківський поріг, виражає почуття батька, пройнятий любов'ю (батьківське піклування).

Номен *батько* може вживатися з означеннями: *добрий*, *мій*, *мудрий*, *осиротілий*, *свій*, *щасливий*, *веселий*, *втомлений*, *грізний*, *добрий*,

коренастий, мовчазний, новоспечений, сивоволосий, сонцелюбний, хазяйновитий.

Лексема *батько* засвідчена і у **стійких означальних словосполученнях**:

весільний батько, головатий батько – чоловік, який виконує на весіллі роль батька нареченого або нареченої;

та хрещений батько – чоловік, який бере участь в обряді хрещення в ролі так званого духовного батька.

Наче батька рідного побачити - щиро зрадіти, побачивши доброзичливу людину;

не заправити як за рідного батька - не запропонувати зайвого, не встановлювати високої ціни на що-небудь,

ждуть як батька з базару – нетерпляче очікують;

живе як у батька за пазухою – безтурботно, заможнo живе;

засумував наче батька поховав – дуже засумував.

Звернемо увагу на особливості правопису чоловічих імен по батькові за «Українським правописом». При творенні чоловічих імен по батькові вживається тільки суфікс **-ович**: *Васильович, Дорошович, Ігорович, Микитович, Олексійович, Юрійович*.

Від таких імен, як *Григорій, Ілля, Кузьма, Лука, Микола, Сава, Хома, Яків*, відповідні імена по батькові будуть: *Григорович, Ілліч, Кузьмич* (і *Кузьмович*); *Миколайович* (і *Миколович*), *Савич* (і *Савович*), *Хомич* (і *Хомович*), *Якович*.

У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка має тільки загальна назва, а прізвище завжди виступає у формі називного відмінка: *друзе Максименко, колего Іваничук, добродійко Скирда, товаришу Гончар*.

У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Володимире Хомичу, Петре Кузьмичу, Ярославe Андрійовичу*.

Щоправда, звертання по батькові доктор педагогічних наук, професор Мирослав Стельмахович вважав інородним, невластивим українському етикету: якщо вже називати батька, то не треба забувати і про маму, тобто казати, наприклад, «син Василя й Галини» чи «донька Миколи і Катерини».

На титульних сторінках славнозвісного «Словаря української мови», перші два томи якого вийшли друком 1907р., на російській сторінці написано: «Редактировалъ, с добавленіємъ собственныхъ материаловъ, Б.Д.Гринченко», а на українській – «Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко».

За невживання «по батькові» говорить українська традиція. Візьмімо текст «Літопису Самовидця», в якому описано події 1648 – 1702 рр. Усі історичні персонажі-українці мають тільки ім'я та прізвище: *Сильвестр Косов, Йосиф Тризна, Яким Сомко, Демко Многогрішний*.

Образ батька асоціювали з ремеслом, а народних майстрів завжди вважали справжніми родинними педагогами: з дитини-ангела вони творили громадянина. визначали професійну долю сина і доньки.